

Despite the large number of analyzed works devoted to the study of the formation of a general cultural competence, it is necessary to state, in pedagogical education, that the peculiarities of the formation of this competence by means of the history of Ukrainian costume are not defined.

The structure of general cultural competence in three levels is analyzed: cognitive, value-oriented, communicative-activity. The peculiarities of its formation by the future teachers of labor training by means of the Ukrainian costume, as well as the ways to increase it, are determined.

The influence of the formation of general cultural competence is determined, in accordance with the topics of laboratory classes in the discipline "History of Ukrainian Costume".

The author investigates that on the example of the history of Ukrainian costume students have formed a general cultural competence. They become acquainted with the heritage of world literature and humanity, human values, make up their own imagination and expand their worldview. The student is guided in the culture of today, the basic principles of national education are formed.

This article outlines the basic qualities that are formed by a general cultural competence in the process of teaching students at lectures and labs. During the fulfillment of the lab work, students take responsibility for themselves and other people. The human values and feeling of beauty are expanding. During the production of underwear, waist, breastplate for men and women, as well as hats, jewelry and shoes, students develop aesthetic qualities, develop a cultural self-determination, cultivate a tolerant attitude to the values of Ukrainian culture.

Keywords: competence; cognizance; general cultural competence; Ukrainian costume

Стаття надійшла до редакції 14.09.2019 р.

УДК 37.091.4Макаренко

DOI: <https://doi.org/10.33989/2075-146x.2019.24.194883>

АНДРІЙ ТКАЧЕНКО

ORCID ID 0000-0003-4408-2653

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

“ПРОФЕСІЙНЕ ОБЛИЧЧЯ” А. МАКАРЕНКА: ДЕКІЛЬКА АСПЕКТІВ ЕМПІРИЧНОГО АНАЛІЗУ

Стаття репрезентує результати аналізу головних аспектів “професійного обличчя” всесвітньо відомого українського педагога А. Макаренка. Актуальність вивчення складових професіоналізму цієї видатної “педагогічної особистості” обумовлена перспективами вирішення важливих завдань підготовки вчителя. Представлений матеріал дав змогу дійти висновку, що базовими показниками професіоналізму А. Макаренка є: надзвичайна глибина і різнобічний характер професійної ерудиції, “індуктивність” та прагматизм професійного мислення, винятково високий рівень педагогічної техніки. Особливою змістовністю, широким обсягом і перманентним характером вирізнялася самоосвітня діяльність педагога-письменника.

Ключові слова: А. Макаренко; макаренкознавство; професійний розвиток; професіоналізм; саморозвиток; активність особистості; психологічні якості педагога; перцептивні якості

Постановка проблеми. “Професійне обличчя” Антона Макаренка, незважаючи на потужні дослідницькі традиції міжнародного макаренкознавства, продовжує залишатися однією з найменш вивчених тем. Постає Макаренка як явище педагогічне, що за складністю, самобутністю та яскравістю навряд чи знайде собі рівних у ХХ столітті, закономірно породжує рух інтерпретаторів, для яких принципово важливо категоріювати зміст і прояви професіоналізму видатного вихователя. Подібний прагматизм цілком виправданий перспективами використання професійно-особистісного досвіду А. Макаренка для вирішення актуальних завдань підготовки вчителя. Об’єктивно вичленити всі складові професіоналізму видатної “педагогічної особистості” (вираз Л. Пехи) означає ще більше наблизитися до розв’язання одного із “найважчих” питань сучасної науки – принципової відтворюваності унікального професійного досвіду.

Аналіз досліджень і публікацій. На сьогодні макаренкознавство цілком заслужено посіло вагоме місце в академічній традиції історико-педагогічного знання, утворивши окрему і доволі респектабельну лакуну в середині такого її підрозділу, як педагогічна біографістика. Визнаними дослідниками макаренкознавчої проблематики вважаються Н. Дічек, Г. Жураковський, Ф. Науменко, М. Ніжинський, М. Окса, А. Фролов, Г. Хілліг, М. Ярмаченко та ін., кожен із яких у своїх студіях не оминув яскраві професійні риси видатного педагога. Предметно ж характерологічним аналізом особистості А. Макаренка займалися Є. Балабанович, В. Гмурман, Ф. Гоноболін, В. Кумарін, Л. Пеха та деякі інші вчені. Джерелознавчою базою у вивченні піднятих питань є передусім численні твори мемуарної макаренкіани, серед яких особливу цінність являють спогади О. Волніна, Л. Ковалю, В. Макаренка, Г. Макаренка, В. Терського та ін.

Мета нашої статті полягає в тому, щоб на тлі надзвичайного багатства експресивних проявів особистості А. Макаренка проаналізувати деякі важливі психологічні утворення, що тою чи іншою мірою обумовили індивідуальну неповторність форм його професіоналізму.

Виклад основного матеріалу. Найбільш сталою рисою А. Макаренка, що своєрідним рефреном звучить майже у всіх спогадах про нього, виступає глибока і різнобічна ерудиція. Брат педагога, Віталій Макаренко, згадує, що Антон мав колосальну пам'ять і безмежну здатність до асиміляції, на його думку, той був найосвіченішою людиною на всі 10000 населення тогочасного Крюкова (Макаренко, 1985, с. 32-33). Аналогічну оцінку висловлював і колишній директор Полтавського вчительського інституту О. Волнін: на вступних іспитах А. Макаренко відразу виділився своїми знаннями і начитаністю в галузі загальноосвітніх предметів, ґрунтовними відповідями, чим справив сильне враження на екзаменаторів (Волнін, 1960, с. 37).

Що ж до розгляду проблеми освіченості А. С. Макаренка в питаннях педагогіки, то тут існують деякі розбіжності. Г. Ващенко, наприклад, визнаючи А. Макаренка дійсно непересічною людиною, підкреслюючи його великі здібності як письменника і педагога-практика, піддає сумніву ґрунтовність знань того у галузі педагогіки та історії педагогіки, що, мовляв, і призвело до заперечення ролі педагогічної науки в практичній діяльності Антона Семеновича: “виходило так, що Макаренко починав педагогіку від себе” (Ващенко, 1999, с. 74). Заперечення А. Макаренка щодо цієї тези Г. Ващенка містяться у додатку до заяви, поданої ним при вступі до Центрального інституту організаторів народної освіти імені Є. Літкенса – записці “Замість колоквиуму”: “Багато читав і багато думав,” – говорить він тут про свою спеціальну галузь, педагогіку, але не посилається на жодного з авторів (Макаренко, 1983, с. 10). Проте І. Чернишов згадував, як А. Макаренко декілька раз брав у нього двотомник німецького педагога Г. Кершенштейнера, робив із нього довгі виписки і захоплювався його думками про трудове виховання (Проценко, 1963, с. 96). Крім того багато даних підтверджує, що перманентне прагнення до осмислення з теоретичних позицій власного педагогічного досвіду виступало типовою характеристикою педагогічного професіоналізму А. Макаренка. Свідчення як спроб, так і результатів цього ми простежуємо майже впродовж усієї його педагогічної діяльності.

Вочевидь, першим ґрунтовним досвідом такої рефлексії був випускний твір “Криза сучасної педагогіки”, який, за словами А. Макаренка, був відзначений золотою медаллю (Макаренко, 1983, с. 8). Оскільки тексту цього твору, підготовчих матеріалів або яких-небудь свідчень про його зміст поки ще не знайдено (Хиллиг, 1992), рівень науково-педагогічної ерудиції молодого А. Макаренка та глибину його педагогічних теоретичних узагальнень ми оцінити не маємо змоги. Найбільш раннім документом, у якому містяться докладні дані щодо цієї сторони професіоналізму педагога-письменника, є вже згадана записка “Замість колоквиуму”. У ній Макаренко мотивує своє бажання продовжити освіту перш за все потребою “величезний досвід двох років, що викликав безліч запитань, опрацювати науковим чином” (Макаренко, 1983, с. 8).

У багатьох пунктах писемної спадщини А. Макаренка ми знаходимо різку критику дедуктивного методу педагогічної логіки його опонентів. Відповідь на питання, чому А. Макаренко сформувався як переконаний противник розповсюдженого способу педагогічного мислення, при якому часткові методи педагогічної дії логічно виводяться із загальнопедагогічних ідей і постулатів, на наш погляд, слід шукати в особливостях перших років його педагогічної діяльності. Професійне становлення педагога з самого початку носило практичний, а не академічний характер. Після нетривалого навчання на педагогічних курсах він відразу ж був поставлений у ситуацію вирішення складних практичних педагогічних завдань. Для успішного розв'язання цих завдань він не був озброєний відповідною методологією, тому змушений був вдаватися до спонтанно-емпіричних методів, пізніше названих ним “здоровим глуздом”. Конкретизацію цього методу ми знаходимо у “Педагогічній поемі”, де він виступає під формулою “негайний аналіз і негайна дія” (Макаренко, 2003, с. 23).

Накопичений на сьогодні величезний біографічний матеріал дозволяє також оцінити і комплекс суто психологічних рис А. Макаренка. Численні дані засвідчують сильний тип його нервових процесів, що особливо рельєфно відбивається у специфічних рисах характеру педагога – активності, працездатності, непоступливості, самовпевненості, жорсткості, безкомпромісності тощо.

Так висока активність А. Макаренка у всіх сферах діяльності є однією з найсталіших характеристик його життєтворчості; як сам він говорив: “пасивних людей завжди переїжджають колеса життя. Вони не вміють вчасно звернути з дороги” (Гмурман, 1963, с. 97). Діапазон особистісної активності А. Макаренка охоплював майже всі сфери існування: професію, суспільні відносини, самотворчість тощо. Всі, хто знав педагога, також одноставно підкреслюють таку його надзвичайно стійку рису, як працелюбство. Переконливі свідчення цього представлені у багатьох спогадах, але більшою мірою – на сторінках докладних хронологічних покажчиків життєвого шляху педагога-письменника. За словами близьких, він був людиною, що просто “не вміла не працювати”, працювати означало для нього жити. Але надмірна праця, безперечно, виявилася і однією з головних причин ранньої смерті (*Дополнительные штрихи ...*, 1989, с. L). Працездатність педагога-письменника позначалася й на темпах його роботи. К. Кононенко згадував, як А. Макаренко лише за два ранку, проведених на його дачі, написав начисто 3 глави “Педагогічної поеми” (Хиллиг, Марочко (Сост.), 1997, с. 29). Так само всього лише 4 години він витратив, за свідченням дружини, на одну із ключових глав цього твору – “Нагороди” (*Дополнительные штрихи ...*, 1989, с. XXIV). Поряд із працелюбством багато спостерігачів ставлять неймовірну упертість А. Макаренка, його “колосальну” наполегливість і віру у власні сили, прагнення завжди виконати поставлене перед собою завдання (Гмурман, 1966, с. 90).

Іншою сталою особливістю А. Макаренка була крайня непоступливість, навіть у дрібницях, що сприймалася сучасниками як прояв “важкого характеру”. З цим закономірно поєднувалася велика самовпевненість. Академік Е. Монозон згадував, що коли А. Макаренко говорив, то, здавалося, він навмисно розбиває нашу віру в пух і прах, і це драгувало: “Подумаєш, з'явився місяць” (*Дополнительные штрихи ...*, 1989, с. IXL). Таку особливість самовираження педагога відзначив і Г. Ващенко. На нього А. Макаренко теж справив враження людини занадто

самовпевненої і навіть самозакоханої: “У його виступах відчувалась свідомість своєї вищості і зневага до педагогів, що брали участь у конференції”. Г. Ващенко також підкреслює начебто відсутність об’єктивності й найменшої критичності А. Макаренка до своїх власних думок; за його спостереженнями, той завжди був замкнений у собі і справляв враження “скрайнього егоцентрика” (Ващенко, 1999, с. 74). Деяку “сухість”, неусмішність А. Макаренка, що особливо проявилася в останні роки, спричинило, очевидно, хворобливе дитинство, а у подальшому – важкі умови діяльності, великі обсяги роботи.

Проте така замкнутість парадоксальним чином існувала поряд з унікальними комунікативними якостями видатного педагога. За спогадами О. Волніна, виступи А. Макаренка в студентській аудиторії відрізнялися не тільки ґрунтовністю і логічністю у розкритті думок, але були виключно гарні за формою, “Це був у нього якийсь особливий дар. Впродовж 2–3 годин він міг викладати усно доповіді цілком літературною російською мовою, пересипаючи її раз у раз українськими виразами з притаманним йому українським гумором, що тримало на неослабній висоті увагу слухачів [...] і створювало велике враження від прослуховування його” (Волнин, 1960, с. 39).

Такою ж яскравою комунікативною особливістю А. Макаренка є і його соціально-перцептивна компетентність. Феномен педагогічного діагнозу у його професійно оптимальних формах є одним із найцікавіших аспектів творчості А. Макаренка; його ми спостерігаємо як на сторінках “Педагогічної поеми”, так і в інших розділах спадщини педагога. Здатність до візуальної психодіагностики з педагогічною метою, безумовно, є цінною ілюстрацією характерологічних особливостей А. Макаренка як професіонала.

Загальною рисою всіх описів зовнішності А. Макаренка виступає обов’язкове підкреслювання такого специфічного невербального явища, як погляд. При цьому слід відмітити, що ці особливості фіксуються у майбутнього педагога навіть у досить юному віці. Зокрема, його друг дитинства І. Чернишов розповідає, як ще в білопільський період під час шкільних свят Антон демонстрував надзвичайну спостережливість, влучність у характеристиках оточуючих, чим справляв враження на інших учнів (Проценко, 1963, с. 96). Інший співучень А. Макаренка, Ф. Келембет, згадує, як той завжди з увагою дивився прямо в обличчя співрозмовнику (Убийвовк, 1959, с. 136). Ця особливість ставлення А. Макаренка до партнера по спілкуванню, яка нині здобула назву “рефлексивного слухання”, зберігалася упродовж усього його життя, що теж фіксується у багатьох спогадах (Гмурман, 1978, с. 94).

Ці перцептивні якості А. Макаренка, вочевидь, набули ще більш досконалої форми на початку його педагогічної діяльності. Так, “примружені гострі очі за скельцями пенсне” особливо виділяє, передаючи перше враження при знайомстві зі своїм молодим колегою, долинський педагог Л. Степанченко (Степанченко, 1964, с. 87), а характеристику “стрімкий” додає до опису погляду А. Макаренка директор Полтавського вчительського інституту О. Волнін (Волнин, 1960, с. 35). Інший педагог інституту В. Тарасов взагалі говорить, що відразу звернув увагу на розумні сірі очі А. Макаренка, якими, здавалося, він наскрізь може бачити людину (Тарасов, 1960, с. 42). Суто ж педагогічну функцію надзвичайної професійної проникливості і пильності А. Макаренка не міг не відмітити навіть М. Горький під час свого візиту до Куряжу. У нарисі “По Союзу Рад” він пише, що цей педагог “з розумними і зіркими очима” “все бачить, знає кожного колоніста, характеризує його п’ятьма словами і так, наче робить миттєвий фотографічний знімок з його характеру” (Горький, 1952, с. 166).

У цьому відношенні особливо цінне свідчення провідного педагога-дефектолога І. Соколянського: “Навіть пора дня і року мала значення. Тонкість розуміння “структури” особистості вихованця не “взагалі”, а в кожний даний момент настільки була вражаюча в А. С., що інколи на нетямуючого спостерігача навівала якийсь забобон: «Як могла ця людина розрізняти в одному і тому ж вихованцеві залежність душевного стану вихованця від незліченної множини чинників?» І всі ці чинники майже миттєво враховувалися, і діяв Макаренко майже миттєво. Такі педагогічні здібності, таку педагогічну «інтуїцію» навряд чи кому вдасться спостерігати і у педагогів нашої епохи” (Невская, 1995, с. 115).

Ми можемо припустити, що А. Макаренко свідомо, ще в юності, а потім, очевидно, в роки професійного старту цілеспрямовано розвивав у себе певні перцептивні якості. О. Волнін наполягає й на вагомій ролі в цьому процесі активних форм навчання в Полтавському інституті – під час педагогічних конференцій по розбору пробних уроків вихованців, за його словами, закладався міцний фундамент для накопичення глибокого досвіду з вивчення виховуваної або перевиховуваної особистості, який у подальшому дозволяв А. Макаренку “підмічати найглибинніші вигини її рухів і на основі їх творити з неї нову людину” (Волнин, 1960, с. 39).

Сам А. Макаренко набув досить високого рівня власної соціально-перцептивної кваліфікації в “Педагогічній поемі” приурочує до моменту переїзду в Куряж: “Мое око у той час було вже досить гостре, і я вмів із першого погляду, із зовнішніх ознак, з невловимих гримас фізіономії, з голосу, з ходи, ще з якихось найдрібніших завоїв особистості, може, навіть із запаху, порівняно точно завбачити, яка продукція може вийти в кожному окремому випадку із цієї сировини”. Дещо нижче він продовжує підняту тему: “Я вмів пізнавати їхні почуття з ознак, мені одному відомих: з глибини погляду, з рум’янцю ніяковості, з уваги здалека, з-за рогу, з трохи охриплого голосу, з підстрибувань і бігу після зустрічі” (Макаренко, 2003, с. 428, 660).

Слід зауважити, що аналіз особливостей педагогічної техніки А. Макаренка значно потерпає від браку об’єктивності свідчень. Переважна більшість спогадів про видатного педагога носять відверто тенденційний і кон’юнктурний характер; дослідників не задовольняє також малий обсяг кіно- і фотодокументів, які, крім всього, мають досить обмежену репрезентативну здатність. Свого часу з цього приводу професор І. Соколянський писав: “Як теоретика ми можемо його представити, а як практика можуть представити лише ті, хто працював з ним, хто спостерігав його довгі роки тощо. А ось це-то і майже неможливо описати, неможливо описати практичні прийоми його дії на хлопців. Його прийоми настільки різноманітні навіть відносно одного і того ж вихованця, що врахувати навіть нікчемну долю його оригінальних прийомів абсолютно неможливо”. Яка не сильна в художньому відношенні “Педагогічна поема”, говорить І. Соколянський, але і вона найслабкішою мірою відображає “манеру” Макаренка

поводитися з тим або іншим вихованцем, в тій або іншій конкретній ситуації, залежно від того або іншого стану вихованця. “Макаренко – непередаваний в роботі. Багато хто знає, що Макаренко міг «вимотати душу» вихованця одним поглядом, мовчки”. І взагалі, стверджує вчений, Макаренко в практичній роботі був до межі неговіркий, тут голос його почути було важко: “Коли він удома, у себе в кімнаті, на «волі» – це абсолютно інша людина, його можна було б назвати навіть базікою, якби він не був такий у своєму «базіканні» дотепний” (Невская, 1995, с. 115).

А. Макаренко, як відомо, обґрунтовує два головні види впливу у процесі виховання: так званий “чистий”, що являє собою безпосередній неумисний вплив особистості вихователя, і власне “педагогічний”, тобто організований, педагогічно-доцільний “навмисний” вплив (Гмурман, 1966, с. 90). У цьому контексті закономірно постає важливе питання про міру контрольованості впливу, який здійснює на вихованця індивідуальна, і перш за все зовнішня, своєрідність вихователя. Неодноразова актуалізація А. Макаренко проблем зовнішньої техніки вчителя, на нашу думку, має під собою суто особистісні причини – як відомо, педагог був украй незадоволений своєю непривабливою зовнішністю і все життя тяжко страждав від цього (*Дополнительные штрихи ...*, 1989, с. XXXV; Макаренко, 1985, с. 35). Тому, усвідомлюючи, ймовірно, обмеженість своїх зовнішніх можливостей як інструмента формування професійного іміджу, А. Макаренко надавав цій стороні діяльності педагога виняткового значення, постійно і цілеспрямовано працюючи над розширенням номенклатури використовуваних засобів, поглибленням їхнього педагогічного змісту та підвищенням ефективності застосування. У мемуарній макаренці важко знайти спогади, у яких би не підкреслювалася скрупульозна увага педагога до своєї зовнішності, незмінна охайність і навіть певний аристократизм в одязі і манерах. У юності А. Макаренко, за спогадами брата, виглядав бездоганно, одягався у кращих кравців Кременчука, пізніше навіть свою напіввійськову “дешевеньку” одягу вмів носити “франтувато”, з гідністю і “блиском” (*Дополнительные штрихи ...*, 1989, с. XXVI; Макаренко, 1985, с. 47).

З усіх спогадів щодо цього найцікавішими, на нашу думку, є мемуари професора І. Соколянського: “Я якось із Макаренко їхав до колонії. Було досить спекотно. Йшли ми з відстебнутими комірами, розхриставшись і ін. Коли ж через декілька годин стали наближатися до колонії, Макаренко раптом став “перетворюватися”. Він привів себе в такий порядок, немов би на парад. На моє зауваження, адже що колонії не видно ще навіть на горизонті, він відповів досить серйозним тоном: “А чим я гарантований, що геть під тими кущами немає колоністів?” Зовнішності, згадує І. Соколянський, А. Макаренко надавав такого ж значення, як і “моральному устрою душі”, часто говорячи: “Одна справа я удома, і інше на виховній роботі. У виховному закладі я маю бути весь у владі виховного процесу і ні на хвилину не забувати, що я вирішую справу” (Невская, 1995, с. 115-116). Підтверджує слова І. Соколянського і сам А. Макаренко: “Я маю бути естетично виразний [...] повинен мати якийсь блиск [...]. Я ніколи не дозволяв собі мати печальну фізіономію, сумного обличчя. Навіть якщо у мене були неприємності, якщо я хворий, я повинен уміти не виявляти все це перед дітьми” (Макаренко, 2012, с. 214).

Не менш промовистими, ніж описані статичні елементи зовнішньої техніки А. Макаренка, виступають прояви його невербальної динаміки. Вихованець комуни А. Сватко наводить зразок такої безсловесної комунікації, що трапилася між ним і А. Макаренко: “Ми сиділи один проти одного і мовчали. Ні, ми говорили поглядом, виразом обличчя. Про багато що говорили. Ця німа розмова продовжувалася хвилин п'ять” (Сватко, 1959, с. 152). І. Соколянський згадував, що говорячи про “манеру” поведінки педагога у полі зору своїх учнів, А. Макаренко порівнював себе з актором, а учнів – з тими глядачами, які “заражаються грою актора”. Він також стверджує, що А. Макаренко приділяв багато часу особистому “акторському” тренуванню, вивчаючи перед дзеркалом вираз свого обличчя і надаючи своєму обличчю той або інший вираз. При цьому, дивлячись у дзеркало, він завжди уявляв того або іншого вихованця колонії і саме конкретно для нього так чи інакше “тримувався” (Невская, 1995, с. 115-116).

Таким самим багатством форм, доцільністю та індивідуально неповторністю, як і педагогічна техніка А. Макаренка, вирізнялася його здатність до саморозвитку. Головним і незмінним засобом на цьому шляху виступала цілеспрямована та неймовірно інтенсивна пізнавальна діяльність.

Звичку до постійного читання А. Макаренко, очевидно, сприйняв ще у власній родині: його батько, на відміну від багатьох кривківчан, передплачував і регулярно читав щоденну газету “Биржевые ведомости” та ілюстрований часопис “Нива” (Макаренко, 1985, с. 15). Ще дитиною він справляв враження надзвичайно багато читаючої людини, спонукав інших до читання (Сватко, 1959). “Скільки я не пам'ятаю А., – Згадував В. Макаренко, – я бачу його постійно з якою-небудь книгою” (Макаренко, 1985, с. 32). О. Волнін називає А. Макаренка найактивнішим і найвимогливішим читачем інститутської і інших бібліотек Полтави (Волнін, 1960, с. 38). Інший викладач інституту, В. Тарасов, книгами із особистої бібліотеки якого в роки навчання активно користувався А. Макаренко, називає читання життєвою потребою цього допитливого студента. Ніхто із слухачів інституту не був таким обізнаним у всіх новинках на книжковому ринку, як А. Макаренко, і навіть викладачі іноді дізнавалися про появу нових книг від нього (Тарасов, 1960, с. 43-44).

Серед юнацьких уподобань педагога – художня література, історія, філософія, соціологія, астрономія, природознавство, літературна критика тощо (Макаренко, 1985, с. 33-34, 79; Проценко, 1963, с. 96). Звертає на себе увагу характер його самооцінки в сфері психологічних знань як теоретичної основи професійної діяльності: “Читав усе, що є російською мовою, з психології”. Макаренко також пише про організацію ним у колонії кабінету психологічних спостережень і експерименту, але висловлює своє глибоке переконання, що науку психологію треба створювати спочатку, індивідуальну ж психологію він взагалі вважає неіснуючою (Макаренко, 1983, с. 10).

Є. Григорович розповідала і про деякі форми самоосвіти, які в перші роки педагогічної діяльності активно практикував А. Макаренко. Взимку завжди 6–7 учителів Кривківського залізничного училища на чолі з ним утворювали гурток, який глибоко і досконало вивчав окремі праці з історії та філософії. Це прагнення залишалось у Макаренка, очевидно, і надалі – наприклад, уже навчаючись у Центральному інституті організаторів народної освіти, він писав Григорович про те, що багато працює у Румянцевській бібліотеці, “читаючи із захлиненням філософську і педагогічну літературу” (Проценко, 1963, с. 94).

Ефективним рушієм самоосвітньої діяльності А. Макаренка, її головною мотиваційною основою можна вважати незмінно високий рівень його домагань. Своєрідне життєве кредо педагога міститься в одній його пораді, яку згадує колишній вихованець комуні імені Дзержинського В. Ключник: якщо ти що-небудь робиш, то маєш робити це краще, ніж будь-хто із присутніх. При цьому В. Ключник особливо акцентував слово “будь-хто”, тобто жодна людина із присутніх не повинна бути вище за тебе в цьому відношенні; не можеш, тоді зовсім не роби (Гмурман, 1978, с. 95).

Висновки. Таким чином, можна дійти висновку, що базовими показниками професіоналізму А. Макаренка є: надзвичайна глибина і різнобічний характер професійної ерудиції, “індуктивність” та прагматизм професійного мислення, винятково високий рівень педагогічної техніки. Діапазон активності педагога охоплював майже всі можливі сфери самореалізації: професійну діяльність, літературу, мистецтво, науку, суспільні відносини, самотворчість тощо. Комунікативна компетентність А. Макаренка виявлялася у вільному володінні усним словом, ґрунтовності і логічності розкриття думок, гнучкості і стрункості фрази, багатстві, правильності і виразності мовлення, вмінні управляти увагою слухачів, соціально-перцептивних якостях, умінні контактної взаємодії тощо. Особливою змістовністю, широким обсягом і перманентним характером вирізнялася самоосвітня діяльність педагога-письменника.

Список використаних джерел

- Ващенко, Г. (1999). Педагогічна наука в СРСР (Яничар А. С. Макаренко – найбільший советський педагог). *Рідна школа*, 4, 70-80.
- Волнин, А. К. (1960). Антон Семенович Макаренко в учительском институте. В кн. Н. А. Лялин, & Н. А. Морозова (Сост.), *Воспоминания о Макаренко* (С. 35-40). Ленинград: Лениздат.
- Гмурман, В. (1966). Из бесед о Макаренко... *Народное образование*, 3, 89-91.
- Гмурман, В. (1963). Из бесед о нем... *Народное образование*, 10, 96-100.
- Гмурман, В. (1978). Из записей о А. С. Макаренко. *Народное образование*, 3, 93-96.
- Горький, М. (1952). По Союзу Советов. В кн. М. Горький, *Собрание сочинений в тридцати томах* (Т. 17. Рассказы, очерки, воспоминания 1924–1936, С. 113-232). Москва: Гос. изд-во худ. лит-ры.
- Дополнительные штрихи к портрету А. С. Макаренко*. (1989). Беседа Г. Хиллига с В. В. Кумариным. Марбург.
- Макаренко, А. С. (2003). *Педагогическая поэма*. Москва: ИТРК.
- Макаренко, А. С. (1983). *Педагогические сочинения* (Т. 1). Москва: Педагогика.
- Макаренко, А. С. (2012). *Публичные выступления (1936–1939 гг.)*. Аутентичное издание. Елец: ЕГУ им. И. А. Бунина.
- Макаренко, В. (1985). *Мой брат Антон Семенович. Воспоминания, письма*. Марбург.
- Невская, С. (1995). В творческой лаборатории Макаренко-психолога. По архивным материалам наследия педагога. *Народное образование*, 3, 112-118.
- Полтавский календарь на 1909 год. (1909). Изд. Полтавского Губернского Стат. Ком. Полтава: Типо-литогр. Губернского Правления.
- Проценко, В. (1963). Крюковские встречи. *Народное образование*, 3, 92-99.
- Сватко, А. (1959). Слово о моем воспитателе. В кн. *А. С. Макаренко: сб. статей* (Кн. 4, С. 148-153). Львов: Изд-во Львовского ун-та.
- Степанченко, Л. (1964). Каким я его знал. Из воспоминаний об А. С. Макаренко. *Народное образование*, 12, 87-90.
- Тарасов, В. Н. (1960). В Полтавском учительском институте. В кн. Н. А. Лялин, & Н. А. Морозова (Сост.), *Воспоминания о Макаренко* (С. 41-49). Ленинград: Лениздат.
- Убийвовк, И. (1959). А. С. Макаренко в Крюкове. В кн. *А. С. Макаренко: сб. статей* (Кн. 4, С. 134-145). Львов: Изд-во Львовского ун-та.
- Хиллиг, Г., & Марочко, В. (Сост.). (1997). *Свидетельства искренней дружбы: воспоминания К. С. Кононенко о А. С. Макаренко*. Марбург.
- Хиллиг, Г. (1992). О судьбе “дипломной работы” А. С. Макаренко. *Педагогика*, 7–8, 91-93.

References

- Dopolnitelnye shtrikhi k portretu A. S. Makarenko [Additional touches to the portrait of A. S. Makarenko]*. (1989). Beseda G. Khilliga s V. V. Kumarinym. Marburg [in Russian].
- Gmurman, V. (1966). Iz besed o Makarenko... [From conversations about Makarenko ...]. *Narodnoe obrazovanie [Public education]*, 3, 89-91 [in Russian].
- Gmurman, V. (1963). Iz besed o nem... [From conversations about Makarenko ...]. *Narodnoe obrazovanie [Public education]*, 10, 96-100 [in Russian].
- Gmurman, V. (1978). Iz zapisei o A. S. Makarenko [From the records of A. S. Makarenko]. *Narodnoe obrazovanie [Public education]*, 3, 93-96 [in Russian].

- Gorkii, M. (1952). Po Soiuzu Sovetov [By the Union of Soviets]. In M. Gorkii, *Sobranie sochinenii v tridtsati tomakh [Collected works in thirty volumes]* (Vol. 17. Rasskazy, ocherki, vospominaniia 1924–1936, pp. 113-232). Moskva: Gos. izd-vo khud. lit-ry [in Russian].
- Khillig, G., & Marochko, V. (Comp.). (1997). *Svidetelstva iskrennei druzhby: vospominaniia K. S. Kononenko o A. S. Makarenko [Evidence of sincere friendship: the memoirs of K. S. Kononenko about A. S. Makarenko]*. Marburg [in Russian].
- Khillig, G. (1992). O sudbe “diplomnoi raboty” A. S. Makarenko [About the fate of “thesis” A. S. Makarenko.]. *Pedagogika [Pedagogy]*, 7–8, 91-93 [in Russian].
- Makarenko, A. S. (2003). *Pedagogicheskaia poema [Educational poem]*. Moskva: ITRK [in Russian].
- Makarenko, A. S. (1983). *Pedagogicheskie sochineniia [Pedagogical works]* (Vol. 1). Moskva: Pedagogika [in Russian].
- Makarenko, A. S. (2012). *Publichnye vystupleniia [Public performance]* (1936–1939 gg.). Autentichnoe izdanie. Eletc: EGU im. I. A. Bunina [in Russian].
- Makarenko, V. (1985). *Moi brat Anton Semenovich. Vospominaniia, pisma [My brother Anton Semenovich. Memories, letters]*. Marburg [in Russian].
- Nevskaia, S. (1995). V tvorcheskoi laboratorii Makarenko-psikhologa. Po arkhivnym materialam naslediia pedagoga [In the creative laboratory of Makarenko-psychologist. Based on archival materials of the pedagogue’s heritage]. *Narodnoe obrazovanie [Public education]*, 3, 112-118 [in Russian].
- Poltavskii kalendar na 1909 god. [Poltava calendar for 1909]*. (1909). Izd. Poltavskogo Gubernskogo Stat. Kom. Poltava: Tipolitogr. Gubernskogo Pravleniia [in Russian].
- Protchenko, V. (1963). Kriukovskie vstrechi [Krukov meetings]. *Narodnoe obrazovanie [Public education]*, 3, 92-99 [in Russian].
- Stepanchenko, L. (1964). Kakim ia ego znal. Iz vospominanii ob A. S. Makarenko [How I knew him. From the memoirs of A. S. Makarenko]. *Narodnoe obrazovanie [Public education]*, 12, 87-90 [in Russian].
- Svatko, A. (1959). Slovo o moem vospitatele [A word about my teacher]. In *A. S. Makarenko [A. S. Makarenko]: sb. statei (Bok. 4, pp. 148-153)*. Lvov: Izd-vo Lvovskogo un-ta [in Russian].
- Tarasov, V. N. (1960). V Poltavskom uchitel'skom institute [At the Poltava Teachers Institute.]. In N. A. Lialin, & N. A. Morozova (Comp.), *Vospominaniia o Makarenko [Memoirs of Makarenko]* (pp. 41-49). Leningrad: Lenizdat [in Russian].
- Vashchenko, H. (1999). Pedagogichna nauka v SRSR (Ianychar A. S. Makarenko – naibilshyi sovietskiy pedahoh) [Pedagogical Science in the USSR (Yanichar AS Makarenko - the largest Soviet educator)]. *Ridna shkola [Home school]*, 4, 70-80 [in Ukrainian].
- Volnin, A. K. (1960). Anton Semenovich Makarenko v uchitel'skom institute [Anton Semenovich Makarenko at a teacher training institute]. In N. A. Lialin, & N. A. Morozova (Comp.), *Vospominaniia o Makarenko [Memoirs of Makarenko]* (pp. 35-40). Leningrad: Lenizdat [in Russian].
- Ubiivovk, I. (1959). A. S. Makarenko v Kriukove [A. S. Makarenko in Kryukov]. In *A. S. Makarenko [A. S. Makarenko]: sb. statei (Bok. 4, pp. 134-145)*. Lvov: Izd-vo Lvovskogo un-ta [in Russian].

TKACHENKO A.

Poltava V. G. Korolenko national pedagogical University, Ukraine

“PROFESSIONAL PERSON” OF A. MAKARENKO: SEVERAL ASPECTS OF EMPIRICAL ANALYSIS

The article represents the analysis of the main aspects of “professional person” of well-known all over the world Ukrainian teacher A. Makarenko. The actuality of the study of components of this outstanding professionalism of “teaching personality” due to the prospects of solving urgent problems of teacher training. The presented materials made it possible to come to conclusion that the baselines professionalism of A. Makarenko are: extraordinary depth and versatile nature of professional knowledge, “inductance” of professional and pragmatic thinking, exceptionally high levels of educational technology. The range of activity of the teacher covered almost all areas of life, professional activities, public relations, creativity etc. Communicative competence of A. Makarenko revealed in fluent spoken word, consistency and validity of disclosure of ideas, flexibility and harmony of phrases richness, accuracy and expressiveness of speech, the ability to control the audience’s attention, social-perceptual qualities, ability to contact interaction and so on. The most substantial, permanent was considered to be self-educational activity of the teacher-writer.

Keywords: A. Makarenko; Makarenko-studies; professional development; professionalism; self-development; activity of a person; psychological quality of teacher; perceptual quality

Стаття надійшла до редакції 28.08.2019 р.